

5. Там само, спр. 61, арк. 29.
6. Там само, спр. 121, арк. 111.
7. Там само, арк. 112.
8. Там само, арк. 114.
9. Там само, ф. Р-5282, оп. 1, спр. 325, арк. 68.
10. Там само, ф. Р-598, оп. 1, спр. 86, арк. 3.
11. Там само, спр. 76, арк. 5.
12. Там само, арк. 9.
13. Там само, спр. 126, арк. 24.
14. Там само, спр. 86, арк. 38.
15. Там само, арк. 39.
16. Там само, спр. 255, арк. 24.
17. Там само, спр. 9, арк. 11.
18. Там само, спр. 61, арк. 31.
19. Там само, спр. 53, арк. 30.
20. Там само, арк. 80.
21. Там само, спр. 104, арк. 72.
22. Там само, арк. 76.

Дедович Д.В. Шкільництво на Ніжинщині у другій половині 20-х років ХХ ст.

У статті розкриваються характерні явища у шкільництві радянської України другої половини 20-х років ХХ ст. й аналізується їх втілення у Ніжинській окрузі.

Ключові слова: школа, окружна інспектура, фінансування, підручник.

Дедович Д.В. Школьное дело на Нежинщине во второй половине 20-х гг. ХХ в.

В статье раскрываются характерные явления в школьном деле советской Украины во второй половине 20-х гг. ХХ в. и анализируется их воплощение в Нежинском округе.

Ключевые слова: школа, окружная инспектура, финансирование, учебник.

Dedovich D.V. Schooling in Nizhyn region in the second half of 1920th

In this article the typical phenomenon in soviet Ukraine schooling in the second half of 1920th is uncovered and its embodiment in the Nizhyn district is analyzed.

Key words: school, district inspection, financing, textbook.

[надійшло до редакції: 18.09.2012 р.]

УДК [94+81:061.2(477.51)(092):930.1

Інна ДЕМУЗ
(Переяслав-Хмельницький)

Історико-філологічне товариство при інституті князя Безбородька у Ніжині: історіографічний дискурс

Актуалізація ролі історико-культурної спадщини в незалежній Україні спонукає сучасних дослідників дедалі частіше звертатися до досвіду, набутого їхніми попередниками у ХІХ – на початку ХХ ст. У зазначений період українська інтелігенція, в т.ч. й професорсько-викладацький склад навчальних закладів, застосовувала різні форми та методи організації українознавчих досліджень і популяризації української культури.

Особливо важливу роль у вивченні вітчизняної історії відіграли створені у другій половині XIX ст. на території Наддніпрянської України офіційні історичні (у широкому значенні цього слова – краснзнавчі, церковно-археологічні, історичні й історико-філологічні) наукові об'єднання. Актуальність проблеми пояснюється потребою об'єктивного відтворення особливостей розвитку науки в історичних наукових товариствах, переосмислення ролі та значення наукових центрів. У цьому контексті неабиякий інтерес становить не лише вивчення діяльності конкретних історичних наукових установ як складової національного процесу, але й переосмислення історіографічної спадщини дослідників про них, яка у зв'язку із суспільно-політичними подіями була заангажованою.

За словами О.З. Медалієвої, попри той факт, що Ніжинський історико-філологічний інститут князя Безбородька (далі – НІФІ) був на ранг нижчим від університетів у Києві, Харкові й Одесі, особливості структури та складу Історико-філологічного товариства при Історико-філологічному інституті князя О. Безбородька у Ніжині (далі – НІФТ), а також рівень наукових досліджень його членів відповідали статусу “університетського історичного наукового товариства”. Тому дослідниця наполягає на визнанні цього товариства важливою та необхідною складовою системи університетських історичних наукових товариств України [34].

Історіографію дослідження діяльності НІФТ можна умовно розділити на три етапи. Перший із них відносимо до часу створення товариства (90-ті роки XIX ст.) і завершуємо змінами, викликаними приходом до влади більшовиків. Другий розпочався встановленням радянської влади і тривав до розпаду СРСР і падіння тоталітарної системи. З утворенням незалежної України розпочався третій період. Кожен із них був специфічним щодо можливості використання джерельної бази та публікації результатів науково-пошукової роботи, а в ідеологічних установах – і щодо характеру висвітлення й оцінок.

Дорадянська історіографія історії НІФТ відзначається фактологічним, а не дослідницько-критичним характером. Першими дослідженнями були лише описові, звітно-статистичні матеріали про діяльність товариства, написані його членами. У таких замітках, як правило, представлена поточна діяльність за окремі роки та вміщено відомості про склад товариства [13–15; 17; 29; 30; 35; 37; 44–47], короткі повідомлення про науково-громадську діяльність [1; 9], протоколи засідань товариства і публічних лекцій, а також окремі статутні документи. Дані матеріали, перш за все, мають яскраво виражене джерелознавче значення, тому розглядати їх в історіографічному дискурсі потрібно вибірково. Крім того, вони характеризуються відсутністю критичного аналізу діяльності товариства, позаяк основна увага акцентована на фактажі.

Для публікацій радянського періоду характерне зниження інтересу до діяльності наукових товариств, що пояснюється панівною на той час думкою про кризу історичної науки періоду імперіалізму. Радянський етап розвитку історіографії позначився уникненням дослідників від розробки принципів проблем, замовчуванням наукових здобутків попередньої генерації українських учених. Література цього періоду суттєво відрізняється від дореволюційних напрацювань насамперед методологічними підходами.

Серед узагальнених робіт про діяльність історичних наукових товариств Російської імперії кінця XIX – початку XX ст. виділяємо тритомне дослідження “Очерки истории исторической науки в СССР” [38], автори якого систематизували відомості щодо всіх історичних товариств Російської імперії з кінця XVIII ст. до 1917 р., серед яких виокремили групу власне університетських історичних наукових товариств.

Особливої дослідницької уваги варті роботи О. Степанського, який системно й комплексно підійшов до вивчення історії історичних наукових товариств Російської імперії [48; 49]. Студії вченого презентують відомості майже про всі історичні товариства кінця XIX – початку XX ст.: зазначено роки їхнього заснування та ліквідації, склад дійсних і почесних членів, стисло проаналізовано статутні документи, визначено основні напрями наукової та просвітницько-громадської діяльності. О. Степанський перший у радянській історичній науці розробив класифікацію історичних товариств, поклавши в її основу предмет і напрями дослідження, завдання та види діяльності таких громадських організацій.

Короткі відомості про історичні товариства віднаходимо у замітках І. Бутича [2; 3] й А. Разгона [40]. Останній достатньо змістовно виклав матеріал, однак його робота за обсягом обмежується рамками енциклопедичного видання. До статті додано список історичних товариств у складі 113 організацій, які діяли на території Російської імперії до 1917 р.

Радянський період характеризується майже повною відсутністю окремих самостійних досліджень про НІФТ, що пояснюється означенням товариства як буржуазно-ліберального – даний напрям не був у полі зору істориків і не відзначався актуальністю. У довідковій літературі знаходимо лише короткі замітки про наукову спільноту Ніжина.

...товариство засноване групою викладачів буржуазно-ліберального напрямку у 1894 р. Діяльність була спрямована на висвітлення історії Чернігівщини. Очолювали товариство А.В. Добіаш, М.М. Бережков та інші, видавали “Сборник Историко-филологического общества при институте князя Безбородко в Нежине”, в якому опубліковано статті й документи з історії, етнографії краю, матеріали про О.С. Пушкіна, М.В. Гоголя, вітчизняних істориків, археологів, кобзарів тощо. Припинило свою діяльність у 1917 р. [39, с. 268].

У фундаментальному дослідженні “Історія міст і сіл Української РСР” містилася лише згадка про створення товариства, яке “займалося дослідженнями в галузі історії, мовознавства, етнографії, літератури, філософії” і “складалося з комісії” [16, с. 430].

Аналогічну інформацію знаходимо в іншому енциклопедичному виданні з історії Чернігівщини, що побачило світ у 1990 р., проте, на відміну від попередніх видань, у ньому відсутня вказівка на буржуазно-ліберальний напрям діяльності товариства та зазначено іншу дату його ліквідації – 1918 р. [52, с. 282]. Окрім того, подано інформацію з коротким аналізом його друкованого видання – “Сборника Историко-филологического общества при институте князя Безбородко в Нежине” (далі – “Сборник”), 15 томів якого побачили світ у 1896–1915 роках [52, с. 725].

Про “непопулярність” наукових розробок з історії НІФТ свідчить і той факт, що під час роботи Чернігівської обласної наукової конференції з історичного краєзнавства у 1985 р. не були виголошені доповіді про діяльність товариства [51]. Навіть у збірнику “Література та культура Полісся”, присвяченому Ніжинській вищій школі (1820–1990 роки) (вип. I), при висвітленні роботи НІФТ та напрацювань його викладачів зустрічаємо лише поодинокі згадки про товариство [31]. До цього періоду належать лише праці О.Б. Коваленка [20; 21].

Першою ґрунтовною роботою з історії НІФТ вважаємо дисертаційне дослідження В.М. Малиневської, присвячене розвитку історичного краєзнавства на Чернігівщині у кінці XIX – на початку XX ст. [32]. Дослідниця по праву відводить НІФТ друге місце

після Чернігівської губернської архівної комісії у процесі вивчення та розробки краєзнавчих питань. Однак, роком припинення діяльності товариства називає 1919 р. та, крім того, відзначає, що вийшло друком 10 випусків “Сборника” [32, с. 11], тоді як у радянських енциклопедіях ця цифра становить 15 випусків [52, с. 282]. Відзначимо, що це видання з’являлося так: Т. 1 – 1896 р., Т. 2 – 1899 р., Т. 3 – 1900 р., Т. 4 – 1903 р., Т. 5 – 1904 р., Т. 6 – 1909 р., Т. 7 – 1910 р., Т. 8 – 1912 р., Т. 9 – 1914 р., Т. 10 – 1916 р.

В.М. Малиневська акцентувала увагу на значній просвітницькій роботі НІФТ, проаналізувала його склад, структуру, форми роботи та внесок у етнографічне й археологічне дослідження Чернігівщини, проте зазначила, що Товариству не вдалося сповна реалізувати свої завдання внаслідок “елітарного” складу [32, с. 12]. Автор виділила кілька періодів у діяльності краєзнавчих об’єднань Чернігівщини, в т.ч. й ніжинського: I – друга половина 90-х років XIX ст. – коли лише формувалася організаційна структура НІФТ, внаслідок чого воно не змогло “виправдати надії наукової громадськості”; II – 1900–1907 роки – період оновлення складу Товариства, збільшення кількості та якості його засідань, розширення тематики досліджень; III – 1907–1910 роки – період урядової реакції, що вплинуло на спад історико-краєзнавчого руху та звуження масштабів діяльності; IV – 1910–1914 року – чергове піднесення діяльності; V – 1914–1917 роки – призупинення наукових розробок і досліджень, зниження активності роботи [32, с. 15–16].

Лише після розпаду СРСР почали заповнюватись окремі прогалини з історії НІФТ. Історики, оперуючи розсекреченими матеріалами, раніше невідомою літературою, почали розширювати знання з наукової, просвітницько-громадської та видавничої діяльності історичних наукових товариств. Цей період характеризується подоланням догматичних штампів у висвітленні історичного процесу, введенням у науковий обіг повнішого масиву історичних джерел, поверненням в історію імен багатьох громадських діячів і вчених.

Загальні відомості про принципи діяльності історичних товариств, їхню структуру, організаційне оформлення та значення знаходимо у публікаціях З. Зайцевої [11; 12], Г.В. Касьянова [18; 19], Б. Кравціва [26], В. Масненка [33].

Про активізацію інтересу до проблематики, пов’язаної з НІФТ, свідчить проведення тематичної наукової конференції, присвяченої 100-річному ювілею Товариства [10]. У матеріалах конференції, а також у інших періодичних виданнях і наукових збірниках було опубліковано низку статей, де окреслювалися актуальні питання діяльності НІФТ (розвідки О.С. Гейди [4; 5], О.М. Гречишкіної [6–8], М.П. Колесника [22–25], М.В. Кучинського [27], Х. Лашенко [28], О.Г. Самойленка [41; 42], В.І. Симоненка [43], Є.М. Страшко [50], Л.В. Ясновської [54]).

На початку XXI ст. з’явилося кілька дисертаційних досліджень, автори яких не оминули увагою роль і значення НІФТ. Йдеться про праці О.З. Медалієвої [34], А.М. Острянка [36], О.Г. Самойленка [41], Л.В. Шипко [53]. Зокрема, О.Г. Самойленко в контексті історії Ніжинської вищої школи та напрацювань ніжинських істориків висвітлив процеси формування, генези та функціонування НІФТ. А.М. Острянка, обравши об’єктом дослідження ніжинську історичну школу кінця XIX – середини XX ст., також зупинився на історії НІФТ як окремого структурного підрозділу НІФІ. О.З. Медалієва, поряд із найвідомішими університетськими історичними товариства-

ми (Історичне товариство Нестора-літописця при Університеті Св. Володимира, Історико-філологічне товариство при Харківському університеті, Історико-філологічне товариство при Новоросійському університеті), проаналізувала також діяльність товариства у Ніжині: нормативно-правові основи його функціонування, структуру та склад, основні напрями наукових досліджень членів Товариства, зокрема з українознавчої тематики та проведення краєзнавчої роботи. Не менш вагомою ланкою є аналіз просвітницько-громадської та видавничої діяльності об'єднання, яка до того часу не ставала об'єктом студіювань. Так, дослідниця виділила окремі форми просвітницько-пропагандистської роботи: організація та читання публічних лекцій для громадськості України, участь НІФТ у відзначенні ювілейних дат українських і російських письменників, активізація інтересу до його творчості через улаштування публічних лекцій і публікацію оригінальних творів, ушанування пам'яті українських політичних і культурних діячів шляхом пошуку та збереження у належному стані місць їхніх поховань, заснування спеціальних грошових премій для молодих учених, які досліджували краєзнавчу проблематику, активна участь окремих членів об'єднань у роботі жіночих шкіл, вищих жіночих курсів, робітничих курсів і народних читалень [34]. Окрім того, О.З. Медалієва простежила участь членів НІФТ у роботі всеросійських археологічних з'їздів, прослідкувала зв'язки з українськими науковими інституціями за межами Російської імперії, зокрема з Науковим товариством імені Шевченка у Львові.

Таким чином, історіографічний дискурс щодо діяльності Історико-філологічного товариства при Історико-філологічному інституті князя О. Безбородька у Ніжині засвідчує, що першими дослідниками окресленого питання були члени даного об'єднання. Проте матеріали дорадянського часу мають переважно джерелознавчий характер і містять лише фактологічний багаж без критичного підходу до проблематики. Розвідки радянського історіографічного періоду є поодинокими роботами довідково-бібліографічного характеру без глибокого аналізу ролі та місця товариства у краєзнавчому пошуку, що пояснювалося неперспективністю розробки теми історичних наукових товариств як осередків “буржуазно-ліберального” спрямування. Лише з початком періоду перебудови в СРСР (середина 1980-х років) дослідники здійснили спробу зафіксувати основні етапи еволюції об'єднання, визначити напрями його наукової та просвітницько-громадської діяльності, диференціювати внесок товариства як у розвиток історичної науки в цілому, так і в її окремі галузі (археографія, джерелознавство, етнографія тощо). Дані дослідження мають лише пізнавальне значення. Критичний огляд сучасної вітчизняної історіографії дозволяє підсумувати, що історична наука, долаючи методологічну кризу, перейшла на якісно вищий щабель свого розвитку. Утвердження принципів гуманізму, україноцентризму й історичної регіоналістики зумовило звернення дослідників до нових, невивчених аспектів діяльності Історико-філологічного товариства при Історико-філологічному інституті князя Безбородька в Ніжині, а також до наукових здобутків окремих його членів. Однак, наразі залишається відкритим питання щодо створення ґрунтового монографічного дослідження про дане наукове співтовариство з використанням архівних джерел, рукописних матеріалів і тогочасної періодики.

Джерела та література

1. *Бережков М.* О занятиях Археологической комиссии: Доклад, читанный в годичном собрании Общества 22 сентября 1902 года / Михаил Бережков // Сборник Ист.-филол. общества. – Нежин, 1903. – Т. 4. – Отд. 1. – С. 35–60.
2. *Бутич И.Л.* Исторические общества / И.Л. Бутич // Украинская советская энциклопедия. – К., 1980. – Т. 4. – С. 353.
3. *Бутич И.Л.* Историчні товариства / І.Л. Бутич // Українська радянська енциклопедія. – [2-е вид.]. – К., 1979. – Т. 4. – С. 459.
4. *Гейда О.* З історії вивчення церковної старовини на Чернігівщині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. / О. Гейда // Україна на порозі ХХІ століття: Актуальні питання історії. Збірник наукових праць. – К., 1999. – С. 132–140.
5. *Гейда О.С.* Розвиток церковно-історичного краєзнавства на Чернігівщині у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.: до постановки проблеми / О.С. Гейда // Україна і Росія в панорамі століть: Зб. наук. праць. – Чернігів, 1998. – С. 187–195.
6. *Гречишкіна О.* Ніжинське Історико-філологічне товариство (1894-1918) / О. Гречишкіна // Вісті, 1996. – 16 серпня. – С. 6.
7. *Гречишкіна О.М.* Історико-філологічне товариство Ніжинського інституту князя Безбородька / О.М. Гречишкіна // VII Всеукраїнська наукова конференція “Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність”. – К., 1995. – Кн. 1. – С. 28–29.
8. *Гречишкіна О.М.* Фонетичний метод обучения чтению (из наследия Нежинского Историко-филологического общества) / О.М. Гречишкіна // Література та культура Полісся. – Ніжин, 1997. – Вип. 8: Особливості розвитку культури Полісся та її видатні діячі / Відпов. ред. і упорядник Г.В. Самойленко. – С. 101–103.
9. Деятельность комиссии Историко-филологического общества при институте князя Безбородко в Нежине по собиранию археологических и этнографических сведений и предметов в пределах Черниговской губернии к подготовке к XII-му Археологическому съезду // Киевская старина. – 1901. – № 6. – Археологическая летопись. – С. 199–200.
10. До 100-річчя Ніжинського Історико-філологічного товариства: Тези і матеріали конференції Історико-краєзнавчого товариства (25–27 травня, 1994). – Ніжин, 1994. – 111 с.
11. *Зайцева З.* Наукові товариства як інституції української науки другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Зінаїда Зайцева // Питання історії, історіографії, джерелознавства та архівознавства центральної та східної Європи: Зб. наук. праць. – Вип. 1. – К. – Чернівці, 1997. – С. 66–78.
12. *Зайцева З.* Приват-доцентство і проблеми українознавства в університетських курсах на зламі ХІХ – ХХ ст. / Зінаїда Зайцева // Четвертий міжнародний конгрес українців (26–29 серпня 1999 р.): Доповіді та повідомлення. Історія. – Ч. 2: ХХ століття. – Одеса; К.; Львів, 1999. – С. 157–163.
13. Заметка о состоянии и составе Общества в 1907/8 акад. году // Сборник Ист.-филол. общества. – 1909. – Т. 6. – Отд. 1. – С. 3–6.
14. Заметка о состоянии и составе Общества в 1906/9 акад. году // Сборник Ист.-филол. общества. – 1910–1911. – Т. 7. – Офиц. отд. – С. 3.
15. Из отчета о составе и деятельности Общества за истекший год (сентябрь 1902 – сентябрь 1903), представленного секретарем Общества М.И. Лилеевым // Сборник Ист.-филол. общества. – К., 1904. – Т. 5. – Отд. I. – С. VII–VIII.
16. Історія міст і сіл Української РСР у 26-ти томах // Чернігівська область / О.І. Дериколенко (гол. ред.) та ін. – К.: УРЕ, 1972.
17. *Кадлубовский А.П.* Отчет об основании Общества и о состоянии и деятельности его за время от 3 апреля 1894 по 14 сентября 1894 / А.П. Кадлубовский // Сборник Ист.-филол. общества. – К., 1896. – Т. 1. – Отд. 1. – С. 43–50.
18. *Касьянов Г.В.* Українська інтелігенція і національне питання: початок ХХ ст. / Г.В. Касьянов // Україна ХХ ст. Культура, ідеологія, політика: Зб. статей. – К., 1993. – С. 6–21.
19. *Касьянов Г.* Українська інтелігенція на рубежі ХІХ – ХХ століть: Соціально-політичний портрет / Г. Касьянов. – К.: Либідь, 1993. – 176 с.
20. *Коваленко О.Б.* Ніжинське історико-філологічне товариство і його внесок у розвиток краєзнавства на Чернігівщині / О.Б. Коваленко // Друга Чернігівська обласна наукова конференція з історичного краєзнавства: Тези доповідей. – Чернігів; Ніжин, 1988. – Вип. II. – С. 97–100.

21. *Коваленко О.Б.* Розвиток історичного краєзнавства на Чернігівщині у другій половині XIX ст. / О.Б. Коваленко, Г.М. Курас, В.М. Малинєвська // Третя Республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства: Тези доповідей. – К., 1984. – С. 236–238.
22. *Колесник М.* Вивчення історії південних та західних слов'ян науково-історичними товариствами Лівобережної України (70-ті роки XIX ст. – 30-ті роки XX ст.) / М. Колесник // Рідна школа, 2003. – №10. – С. 51–52.
23. *Колесник М.* Внесок науково-історичних товариств Лівобережної України у розвиток вітчизняного слов'янознавства (70-ті роки XIX ст. – 30-ті роки XX ст.) / М. Колесник // Київська старовина, 2004. – № 1. – С. 97–104.
24. *Колесник М.П.* Проблемы славяноведения в наследии научно-исторических обществ Левобережной Украины (70-е гг. XIX в. – 30-е гг. XX в.) / М.П. Колесник // Література та культура Полісся. – Ніжин, 2002. – Вип. 18. – С. 110–114.
25. *Колесник М.* Становлення та головні напрямки діяльності Ніжинського Історико-філологічного товариства при інституті князя Безбородька (1894-1919 рр.) / М. Колесник // Сіверянський літопис. – 2001. – № 2. – С. 89–93.
26. *Кравців Б.* Наукові товариства / Б. Кравців // Енциклопедія українознавства. – Львів, 1996. – Т. 5. – С. 1713–1715.
27. *Кучинський М.В.* Є.О. Кивлицький – член Історико-філологічного товариства інституту князя Безбородька / М.В. Кучинський // До 100-річчя Ніжинського Історико-філологічного товариства. – Ніжин, 1995. – С. 21–23.
28. *Лашенко Х.* Науковий і просвітницький осередок у провінції. До сторіччя з дня утворення Ніжинського історико-філологічного товариства (1894 – 1919) / Х. Лашенко // Наукові записки: Зб. праць молодих вчених та аспірантів. – Т. 1. – К., 1996. – С. 134–150.
29. Личный состав Общества к марту 1899 // Сборник Ист.-филол. общества. – Нежин, 1899. – Т. 2. – Отд. I. – С. 59–63.
30. Личный состав Общества к 1 января 1912 // Сборник Ист.-филол. общества. – Нежин, 1912-1913. – Т. 8. – Отд. I. – С. 47–49.
31. Література та культура Полісся / Ред. кол.: Г.В. Самойленко (відп. ред.) та ін. – Ніжин, 1990. – Вип. 1: Ніжинська вища школа (1890–1990). – 222 с.
32. Малиневская В.М. Развитие исторического краеведения на Черниговщине в конце XIX – начале XX вв.: автореф. дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.02. – История СССР / В.М. Малиневская. – К., 1990. – 17 с.
33. *Масненко В.В.* Історична думка та націотворення в Україні (кінець XIX – перша третина XX ст.) / В.В. Масненко. – К.; Черкаси: Відлуння Плюс, 2001. – 440 с.
34. *Медалієва О.З.* Роль університетських історичних наукових товариств України в українському національному відродженні (остання третина XIX ст. – 1917 р.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – Історія України / О.З. Медалієва; Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2005. – 20 с.
35. О составе и деятельности Общества (из отчетов за 1900–1901 и 1901–1902 гг.) // Сборник Ист.-филол. общества. – Нежин, 1903. – Т. 4. – Отд. 1. – С. 31–34.
36. *Острянюк А.М.* Ніжинська історична школа кінця XIX – першої третини XX ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. – Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни / А.М. Острянюк; НАН України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. – К., 2001. – 19 с.
37. Отчет о состоянии и деятельности Историко-филологического общества при Институте кн. Безбородко // Сборник Ист.-филол. общества. – 14 сент. 1895 – 14 сент. 1898. – Нежин, 1899. – Т.2. – Отд. I. – С.52–58; 14 сент. 1898 – 14 сент. 1899. – Нежин, 1900. – Т. 3. – Отд. I. – С.16–19; за 1910–11 акад. год. – Нежин, 1912–1913. – Т. 8. – Отд. I. – С. 3–5; за 1911–1912 акад. год. – Нежин, 1912–1913. – Т. 8. – Отд. I. – С. 51–55; за 1914 акад. год. – Нежин, 1916. – Т. 10. – Отд. I. – С. 17–24.
38. Очерки истории исторической науки в СССР / Под ред. М.В. Нечкиной. В 3-х т. – М.: АН СССР, 1960. – Т. 2. – 862 с.
39. Радянська енциклопедія історії України. – К., 1970. – Т. 2.
40. *Разгон А.М.* Исторические общества / А.М. Разгон // Советская Историческая Энциклопедия. – М., 1965. – Т. 6. – Стлб. 545–551.

41. *Самойленко О.Г.* Методологія історії та історіографія у науковій спадщині вчених Ніжинської вищої школи (друга половина XIX – початок XX ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. – Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни / О.Г. Самойленко ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2000. – 19 с.
42. *Самойленко О.Г.* Спадщина істориків Ніжинської вищої школи в історіографії XIX–XX ст. / О.Г. Самойленко // Література та культура Полісся / Ред. кол.: Г.В. Самойленко (відп. ред.) [та ін.]. – Ніжин, 2000. – Вип. 14: Полісся в історичному та культурологічному контексті: до 195-річчя заснування Ніжинської вищої школи. – 2000. – С. 131–148.
43. *Симоненко В.І.* До 100-річчя заснування Ніжинського Історико-філологічного товариства / В.І. Симоненко // До 100-річчя Ніжинського Історико-філологічного товариства: Тези і матеріали конференції Історико-краєзнавчого товариства. – Ніжин, 1995. – С. 2–10.
44. Состав Общества к 1 января 1900 // Сборник Ист.-филол. общества. – 1900. – Нежин. – Т. 3. – Отд. 1. – С. 20–24.
45. Состояние и состав Нежинского Историко-филологического Общества при Институте кн. Безбородко в Нежине к 1 января 1911 года // Сборник Ист.-филол. общества. – Нежин, 1910-11. – Т. 7. – Офиц. отд. – С. 33–35.
46. Список членов Историко-филологического Общества в порядке их поступления в Общество с 1894 по 1903 год // Сборник Ист.-филол. общества. – Нежин, 1903. – Т. 4. – Отд. 1. – С. 27–30.
47. Список членов Общества к 3 апреля 1895 года // Сборник Ист.-филол. общества. – К., 1896. – Т. 1. – Отд. 1. – С. 7–10.
48. *Степанский А.Д.* К истории научно-исторических обществ в дореволюционной России / А.Д. Степанский // Археографический ежегодник за 1974 г. – М., 1975. – С. 38–55.
49. *Степанский А.Д.* Материалы легальных общественных организаций царской России (середина XVIII – февраль 1917 г.) / А.Д. Степанский // Археографический ежегодник за 1978 г. – М., 1979. – С. 69–80.
50. *Страшко Є.М.* Заснування, структура і функції Ніжинського Історико-філологічного товариства / Є.М. Страшко, О.М. Гречишкіна // До 100-річчя Ніжинського Історико-філологічного товариства: Тези і матеріали конференції Історико-краєзнавчого товариства. – Ніжин, 1995. – С. 10–12.
51. Чернігівська обласна наукова конференція з історичного краєзнавства (I; 1985). Тези доповідей, грудень, 1985 р. / Чернігівський історичний музей та ін. – Чернігів, 1985. – 159 с.
52. Чернігівщина: Енциклопедичний довідник / За ред. А.В. Кудрицького. – К. : УРЕ ім. М.П. Бажана, 1990. – 1007 с.
53. *Шипко Л.В.* Наукова та освітня діяльність Михайла Бережкова: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. – Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни / Л.В. Шипко ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2007. – 232 с.
54. *Ясновська Л.В.* Археологічна діяльність Ніжинського Історико-філологічного товариства / Л.В. Ясновська // Література та культура Полісся. – Ніжин, 1997. – Вип. 8: Особливості розвитку культури Полісся та її видатні діячі / Від. ред. і упор. Г.В. Самойленко. – С. 105–107.

Демуз І.О. Історико-філологічне товариство при інституті князя Безбородька у Ніжині: історіографічний дискурс

У статті проаналізовано розвиток української історіографії з питання діяльності Історико-філологічного товариства при Історико-філологічному інституті князя Безбородька у Ніжині (1894–1919); визначено ряд особливостей історіографічної реконструкції, а також охарактеризовано основні напрямки дослідження.

Ключові слова: історико-філологічне товариство, наукові товариства, краєзнавчий пошук, історіографія, наукова та просвітницько-громадська діяльність.

Демуз І.А. Историко-филологическое общество при Историко-филологическом институте князя Безбородько в Нежине: историографический дискурс

В статье проанализировано развитие украинской историографии по вопросу деятельности Историко-филологического общества при Историко-филологическом институте князя Безбо-

родько в Нежине (1894–1918 гг.); определено ряд особенностей историографической реконструкции, а также охарактеризовано главные направления исследований.

Ключевые слова: Историко-филологическое общество, научные общества, краеведческий поиск, историография, научная и просветительско-общественная деятельность.

Demuz I.O. Historical-philological society at the Historical-philological institute of Prince Bezborodko in Nizhyn: historiographical discourse.

The article analyzes the development of Ukrainian historiography on the issue of the Historical and Philological Society at the Institute of History and Philology of Prince Bezborodko in Nizhyn (1894–1918), a number of features of historiographical reconstruction have been identified, the main directions of researches have been described.

Key words: historical and philological society, scientific societies, local searching, historiography, scientific, educational and social activities.

[надійшло до редакції: 17.06.2012 р.]

УДК 930.85(477.51)“18/19”

Валентина КУЛИК
(Ніжин)

Громадські культурно-освітні заходи в Ніжині наприкінці XIX – на початку XX ст.

З 1863 р. діяв т.зв. Валуєвський циркуляр. Згідно з ним українська мова не допускалася до використання в школах, церквах, урядових і культурних установах, заборонялось також книгодрукування українською мовою (крім белетристики). Тому єдиним способом національної просвіти ставав український театр.

Усе світське культурно-музичне життя Ніжина зосереджувалося довкола музично-драматичного товариства, яке було організовано в Ніжині у 1887 р. Крім хору та симфонічного оркестру, тут діяло 2 секції: українська та російська. Ніжинське Товариство підтримувало творчі зв'язки з корифеями української сцени – М.К. Заньковецькою, М.К. Садовським, Л.Я. Маньком, М.Л. Кропивницьким, О.А. Кошицем, які не раз приїздили до Ніжина. Оскільки театральна цензура була суворішою, ніж книжкова, то більшість українських п'єс після її проходження ставали одноманітними, схожими одна на одну. Все це компенсувалося блискучою грою талановитих артистів. Своєю грою вони могли надати блиску та правдивості навіть дуже примітивним п'єсам.

У 1898 р. у Ніжині відкрився Народний дім, роботою якого керував відомий культурно-громадський діяч Чернігівщини Ф.Д. Проценко. Завдяки йому в місті та найближчій окрузі постійно проводилися камерно-інструментальні концерти, які відкрили місцевій публіці музику Бетховена, Моцарта, Мендельсона, Гайдна. У складі інструментального ансамблю грав майбутній професор Київської консерваторії С.В. Вільконський; майбутній диригент Брюссельського і Лондонського симфонічних оркестрів Відревич [1].

Наприкінці XIX ст. в Ніжині, Прилуках, Чернігові концерти хору під керівництвом М.В. Лисенка виконували українські народні пісні та твори українських композито-